

Sayı : 9

Sene : 1978

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TARİH ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ

EDEBİYAT FAKÜLTESİ MATBAASI
İSTANBUL — 1978

GAZİ AHMED MUHTAR PAŞA'NIN
SAN'A CİVARININ FETHİNE DÂİR BİR MEKTUBU

İhsan Süreyya Sırma

Malûm olduğu üzere, Osmanlı Devleti'nin, Yemen'le ilk teması, Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethinden sonra (1517) başlamıştır. Sultan Selim, Mısır'ı fethettiği sıralarda, Yemen halkı, Mısır Kralı Kansû Guri'nin gönderdiği, Emir Hüseyin ve yardımcısı Barsbay denen iki Çerkes kumandanın hükmü altında bulunuyordu. Bunlar, dağlarda yaşayan Zeydiler'le birleşerek, Yemen Meliki ile mücadele etmişler ve sonunda Yemen Meliki Âmir, Barsbay'a yenilince, Yemen çerkeslerin eline geçmiştir.

Sultan Selim, Haremeyn Şerifine berât ve hil'at verince, Arabistan'daki kabile reisleri gelip, Şerif'e biat etmişlerdir. Bunlarla beraber, Yemen'i hükmü altında tutan Emir Hüseyin de Şerif'e biat etmiş ve Cidde'de vukubulan ölümünden evvel, bu biatını, Yemen'de kendisini temsil eden Çerkes Emir İskender'e bildirmiştir. Emir İskender de, daha evvel yapmış olduğu zulme pişmanlık duyarak, Osmanlı Devleti'nin üstünlüğünü kabul etmiş ve buna mukabil, Osmanlı Devleti tarafından kendisine Yemen'in idaresi tevcih edilmiştir. Böylece Yemen, Osmanlı Devleti'nin idaresine alınmış ve ilk vali olarak da Emir İskender tayin edilmiştir.

Daha sonraki asırlarda, Yemen ihmal edilmiş, isyanlar çıkmış, ve sanki Yemen'in bazı şehirlerinin tekrar Zeydi imamlarının eline geçmesine göz yumulmuştur.

19. asırda ve bilhassa 1870 den itibaren, Osmanlı Devleti dikkatini yine Yemen'e çevirmiş, ve idaresi altına almak istemiştir.

Yemen'de yeniden başlatılan bu futûhât (lâzım mıydı, değil miydi? münakaşasına girmiyoruz) bilhassa Gazi Ahmed Muhtar Paşa tarafından başarılı bir şekilde sürdürülmüş ve San'a ile beraber, diğer şehirlerin çoğu yine Osmanlı Devleti'nin idaresine alınmıştır. Fakat maa-lesef Birinci Cihan Harbi sonlarına kadar Yemen, Osmanlı Devleti'nin

büyük bir gailisi ve çıkan isyanlarla, Devlet için faydasız bir meşgale olmuştur.

Aşağıda sunduğumuz vesika, 1288 yılında, Ahmed Muhtar Paşa'nın, San'a ve civarının fethine dair bir mektubudur. Bu mektupta, Ahmed Muhtar Paşa'nın, halki ezmeden ve belki yerli halk yararına olan «zabt ü rabt» anlatılmaktadır. «Yerli halk yararına» diyoruz, çünkü Ahmed Muhtar Paşa, yerli halkı, bir kaç eşkiyamn zulmünden kurtarmıştır. Kurtarmış ama, daha sonraki yıllarda bunun sonu gelmemiştir.

I. Mektup¹

Vilâyet-i Yemen

1288

Numara: 27

Pişgâh-ı Ma'âli İktinâh-ı Hazret-i Vekâletpenâhi'ye

Ma'rûz-ı çâker-i keminelidir ki,

Şimdiye kadar buraların zabt u rabt-i umumiyeye kâdir bir hükûmet gösterememesinden ve hiç bir kavm ve kabilenin diğerine emniyet gösterememesinden dolayı kendi hudûd ve suğûrunu diğerinden muhafaza etmekle beraber inde'l-icâb ciramna sarkıntılık dahî edebilmek için her karye ve kabile mevkilerinin nukat-ı mühimmesini kale ve hisnlarla tutmuş oldukları gibi belde-i San'a'nın cihet-i şimaliyesinde vâki' *Bâbu-ş-Şu'ûb* nâmında bulunan kapının haricinde kâin arazi-i basite ve mezru'adan meskûn *el-Hâris* kabilesi ahâlisi dahî mevki'lerini duvarlarının nisf-i tahtanisi taş ve nisf-ı fevkanisi taş kırığı ile çamur ve ağaç yapraklarından dondurulmuş ve bu suretle yine taş haline getirilmiş yek pâre beş altı sakfdan mürekkeb husûn-ı müteaddide ile taht-ı muhafazaya alıp, bu hisnların tekmihi San'a kalesinin pişgâhında ve pek yakınında olduğundan kabile-i mezkûre ahâli-yi zalimesi şu hisnlara tahâsun ile her bâr ehl-i belde-i San'a'ya isâl-ı guzend ve hasar etmeği ve hatta bazan *Bâbu-ş-Şu'ub*'dan harice kimseyi çıkartmayıp, ehl-i San'a'nın o cihetteki mezra'larını zor-ı bazularıyla tekmihi zabt ve kendileri ziraat edip, ashab-ı tihî dest ve enguş güza-yı 'aciz ve hayret olarak Sûr-i San'a üzerinden ve uzaktan bakmakta ve husûn-ı mezkûreden bir bü-

1 Başbakanlık Devlet Arşivi, İrade Defterleri, Dahiliye, nr. 45341.

yüğü *Erhab* kabilesi şerirlerinden Abdullah Def'i'nin elinē geçip, müddet-i medideden ve hususiyle iki seneden beri San'a'lılardan iki *Seyyid* katl etmesinden nâşi, bütün bütün zorbalığı ele alıp, ve başına kırk elli haydûd toplayıp, istediği gibi ortalığı kasıp kavurarak, hisnına güvenmekte bulunmuş ve San'a'lılar ise aczlerinden hiç birine ve hususan bu şumarık şefe muhalefet edememiş oldukları görülmüş ve ahâlinin sağır ve kebir ve *vadî* ve *şerîfi* şu gaddar ve zalimlerden ahz-ı sâr ve mutasarıfı buldukları halde, bunca senelerden beri yalnız karşıdan dehen güşa-yı intizar ve inkisâr olmaktan gayrı ellerinden bir şey gelmeyen, emlak ve mezra'larının havane-i merkûmenin eyadi-yi gâsibelerinden nez' ve üzerlerinden zulm ve teaddilerinin men' ve ref'i hususunda kemâl-ı sûz ve küdaz ile bi't-tazallum 'arz-ı niyaz eylemişlerdir. Husûn-i mezkûre ve bi't-tahsis hisn-ı kebir-i mebhûs ise ber vech-i ma'rûz bütün bütün San'a'nın kurb-i şimalisinde bulunduğu cihetle, anlar da mütehasşın hevanamn haliyle ibkasi zaten hükmi Hükûmet'e ber vech ile elvermiyeceği ve bunlar daire-i emniyet ve itaata idhâl edilmedikçe, San'a'da ber vecihle âsayış ve istirahat takarrur ve te'sis edemiyceği cihetle onların dahî cânib-i Hükûmet-i Seniyye'ye celb ve ihâle ve mezalim-i kesirelerinin mahv ve izâlesi esasen zimmet-i me'muriyetimiz müterettibat ve müteferruatından görüldüğüne ve hususan hisn-ı kebir-i mezkûr mütehasşınları Hükûmet-i Seniyye hilâfgirlerinden olduğu cihetle asâkir-i Şâhâne'nin San'a'ya pâ-nihade-i takarrub olduğu hengâmda mevcut maiyyeti olan bir takım hazele ile mechûl bir mahalle savuşmuş idüğü, diğer 'ariza-yı çâkeri ile 'arz ve inha kılınan Muhsin Şihari'nin hemen şu günlerde bir izini *Erceb* kabilesinden cem' ve celble, *hisn-ı kebir-i mezkûre vad'* eylemiş bulunduğu, en güzide ve nân ve ni'metle perverde olan cem'an seksen nefer-i mu'temed kimesnelerinden ibaret oldukları cihetle mütehasşının-i merkûme, zikr olunan Muhsin Şihari hâin ve hâifinin uzaktan uzağa olan tahribât-ı mütevaliye-i fevkal'adesiyle ve hususan şurâda hayme zen-i satvet olan ve kâffe-i mekârici ve sairesiyle mevcudî topu iki bin beş yüz kadardan ibaret olan ve dört beş ufak tüfek işe yaramaz topları bulunan asâkir-i Şâhânedan asla havf ve endişe etmemeleri ve bunlar hakkında silahlarına havale-i dest isti'mal eder etmez, kendisi dahî, haricden külliyetli adamlar, ma' asker-i Hümayun'a hücum ile hey'et-i mevcude-i askeriyeyi, büsbütün mahv edeceği hakkında gösterdiği meva'id ve te'minat-ı eblehfiribane ile ma'ru'z-zikr mütehasşınlar, belde-i San'a'nın bilâ harb asâkir-i Şâhâneye

vuku'-ı tesliminden dolayı enva-ı türrehat ile ahaliyi levm ve tezyif ve işte ahali-yi merkûmenin şu hareketleri cihetiyle güya za'amlarınca şuradaki asakir-i Şâhâneyi bi'l-hücûm bitirecekleri sırada efrad-ı ahaliyi dahî tekmil kılıçtan geçirecekleri hakkında hezeyan-ı bî-pâyân ile halk-ı beldeyi bir kat daha tehdid ve tahvif eyledikleri görüldüğüne mebnî mezkûr *el-Hâris* kabilesine ve ez cümle *husn-ı kebir-i* mezkûr mütehassınlarına ve reislerine kabul-ı şeref-i tabiiyyet-i Saltanat-ı Seniyye için Hükûmet-i Seniyye'ye gelmeleri hakkında da'vetnâme gönderilmiş olduğu halde, kat'an 'adem-i rağbet ve icabetle cevab-ı redd vermiş olmaları üzerine, tekrar-i da'vete bi'l ibtidâr iltizâm-ı kemâl ve rifk ve mülâyemetle miyâne muhabereye ta'yin edilen zât, da'vetnâme-i çâkeri'nin kendilerine sûret-i vüsûluna bürhân ve 'alamet olmak üzere cevab, tahririne tenezzül etmezlerse hiç olmazsa yalnız zirini temhîr eylemeleri hususunda ısrar etmiş olduğu halde, ânâ bile izhâr-ı muvafakat etmeyip, şahs-ı mersûl-ı mezkûru ke'l-evvel cevab-ı redd-i şifâhî ile nezd-i çâkeriye çevirmiş olduklarından, bunların şu hareketleri bir emmare-i sâdedilî ve hamakat olup, bilahare görecekları satvet-i askeriye üzerine izhâr edecekleri nedamet müfid olmayacağından bahisle vaktiyle terk-i 'inad ve muhalefet eylemeleri lüzumunu mu'lin gönderilen üçüncü habere dahî, kendilerinden dünyada kimse kalmayınca kadar çalışacakları cevabı alınmasıyla, artık San'a'ya tedabir-i hükmaniye ile bilâ harb girmiş ve satvet-i nâriye göstermemiş olduğu ve mevcut-i küllisi, topu dört buçuk taburdan ibaret bulunduğu için, onların ve belki de cümle halkın gözlerine pek az ve küçük küçük «vitort» ve dağ topları dahi işe yaramaz görünen asakir-i besalet me'ser-i Hazret-i Pâdişâhi'den *husn-ı kebir-i* mezkûrun derece-i ehemmiyetine nazaran bir kısm-ı kalilinin olsun muttasif ve me'lûf oldukları şeca'at ve harekâtı düşmen şikârı ve metbû'-ı mufahhameleri uğruna, her bâr ma'al iftihar iltizam ve izhar edegeldikleri me'ser-i fedakâriyi şurada da herkese göstermeğe mecburiyet el verdiğinden nâşi San'a'ya muvasalatımızın dördüncü ve işbu nisanın on altıncı pazar günü 'ale's-sabah, fakat birinci Alay'ın birinci taburu ile ve iki üç kıt'a «vitort» ve dağ topları ile *husn-ı kebir* ve şehr-i mezkûr taht-ı muhasaraya alınmış ve etrafı kâmilen kahn bir duvar ile muhata ve havlisi nihayet derecede müdafaaya yarayabilecek bir takım kundî ve siperlerle memlû olarak binası gayet sağlam ve duvarları ta'rifi mesbûk üzere mebnî ve iki arşun sihanında bir hisn-ı cesîm ve refî' edildiği görülmüş ve bunun üzerine iki saat zarfında buna on gülle endah olunduktan sonra mezkûr bina-yı refî' hisnin nısfı hedm ve tahrib olunmasını

ve hücumla müsait yerler açılmasını müteakip tabur-ı mezkurdan ifraz ve ta'yin olunan yalnız iki bölükten biri bir cihetten, üçüncü ihtiyat alayı Mîralayı İzzetli Hâci Musa ve diğeri öbür taraftan dördüncü ihtiyat alayı Mîralayı İzzetli Fazh Beyler rufekatlarıyla gerek Sûr-ı San'a'nın o cihetine ve gerek haricine yığılıp, 'avakıb-ı umûrda nigeran ve şatvet-i kâhire-i askeriyeye vâlihe ve hayran olan pîr u bernâ ve zukûr ve unas a'lâ ve ednâ, kâffe-i ahâli-i San'a ve civarının gözleri önünde hısn-ı mezkûrdan hûne-i mütahassının ve mu'annidin-i merkûmenin lâ yenkatı' yağmur gibi yağdırmakta oldukları kurşunlara karşı gazanferi ve besaletle açığa çığa hısn-ı mezkûre hücumla müsara'atla derhal muzafferan derununa duhûl ve su'ûd ve gerek atılan güllerin te'sirinden, mezkûr seksen neferden bina-yı hısnın altında kalıp, 'âzım-i dâru'l-bevâr ve gerek ba'de'l-hücûm, ta'me-i şîr-i şemşîr-i 'asakir-i şecaat kerdar olan hûne-i mütahassıninden ma'da, dördü mecrûh ve yirmi üçü gayr-ı mecrûh olarak ber hayat kalan, bâki yirmi yedi neferi dahi kâmilen kayd-ı esre giriftâr oldukları ve husûn-ı mütebakiyede mütahassınları ise şu savlet ve muvaffakiyet-i askeriyeyi görünce cümlesi hisnlarının balasına beyaz re'y u amân bayrakları çekip isti'man etmiş buldukları cihetle, usera-yı merkûme maru'z-zikr suret-i cereyani-i vak'a ve harbe nâzır olan mahşer âsâ cem'iyet-i ahâli arasında San'a kal'asına getirilip mahbese edilinceye kadar ma'berimize ictima' ve ihtîşâd iden sagîr ve kebîr, halk-ı kesirin gösterdikleri âsâr-ı memnûnî ve şükranî ve saye-i nusret vech-i Hazret-i Şehriyârîde şatvet-i kâhire-i 'askeriye ile ol vecihle bedhahlarının müdemmir ve makhûr olmasından dolayı cümlesinin gözlerinden isâle ettikleri sirişk-i şâdimanî ve başlarını açıp, bir anda bin ağızdan esvat-ı bülend ile me'ali menâkıb-ı Hazret-i Padişahî için derğâh-ı mu'alla-yı Hazret-i Girdigâriye arz eyledikleri da'âvat-ı bî pâyâni ile feryad ve figandan ve çakerlerinin râkib olduğum bâr-ı kebirin önüne yatmak, kisbî ibraz eyledikleri hâlattan cümlemize tahassul eden rikkat ve bana sahihan havsala-ı sûz hâme-i ta'rif ve tavsif olup, hûne-i mebhusa ve mâhzule-i merkûmenin şimdiye kadar çiğergâh-ı ahaliye te'sîr eden mezalim ve ta'addiyatının kulûb-ı ahâlîde bırakmış olduğu buğz ve 'adavet-i sâmansûzun sevkîyle 'inân-ı ihtiyar ve istibarları, bed idarelerinden çıkararak, hatta usera-yı merkûme arkamsıra kal'a kuyusundan içeri sokulup, taburun arasında mahbese götürülmekte ve asakir-i şâhâne muhafaza etmekte iken hücum ve izdiham-ı ahaliye çare ve imkân bulunamayarak zikr olunan dört nefer-i mecrûhlarında ikisini mahbese vâsil oluncaya değin 'asakir-i şâhânenin aralıklarından ellerini sokup,

yümruk ve muşta ile öldürmüşlerdir. İşte şükürler olsun, saye-i muzafferiyet ve saye-i Hazret-i Pâdişâhîde şu gaile dahi ortadan ve hele 'asakir-i şâhânenin azlığı ve topların işe yaramazlığı hususunda 'âriz olan sût-i zan ve zehab, ezhan-ı umumiyedeu bi'l-küllîye mahv ve izâle olunarak San'a'ca dahi her kes satvet ve mekinet-i Devlet-i 'Aliyye ve şeca'at-ı 'asakir-i Osmaniyeyi hakkiyla öğrenmiş ve işte San'a da şimdi lâyikeyle zabt ve teshîr olundu denilmek lâzım gelmiştir. Çünkü kurb-ı beldede böyle bir hâil her halde infaz-ı hükm-i Hükûmet-i Seniyye'ye hâ'il olacak idi. Şu vak'ada 'asakir-i şâhânenin Makam-ı Hazret-i Ser-askeri'ye takdim kılınan künyeli defter, nâtik olduğu üzere, Birinci ihtiyat Alayının, Üçüncü Taburu, Sol kol ağası Hasan Ağa ile diğer beş nefer nûş-ı şerbet-i şehadet etmiş ve yirmi üç nefer dahi cüz'i ve külli mecrûh olmuştur. Ve mumâileyhuma Miralay Musa ve Fazlı Beylerin dahi, ber vech-i muharrer, maiyyetlerine verilen birer bölük 'asakir-i şâhâne ile gözümün önünde ve bunca ahali nazarında yağmur gibi yağan kurşunlara karşı bi muhabâ hısn-ı kebir-i mezkûre açıktan açığa hücum ve duhûl etmek hususunda ibraz eyledikleri gayet fedâkâri ve nihayet şecaat şî'arlarından dolayı, el-hakk nâm-ı besâlet-i ittisâmları sebt-i sahayif-i tevarih olmağa şâyân ve kendileri doğrusu bi'l-vucûh mükâfat-ı Seniyye-i Hazret-i Pâdişâhî'ye cesbân görünmüştür. İşte hısn-ı mezbûr ve mütehafızları San'a ahalsince pek büyük bir şey addolunduğundan ve bu ise 'asakir-i şâhânenin diliranelerine karşı üç saat bile, dayanamayıp, temelinden hedm edildiği ve mütehafızlarından hiç birinin rehâyâb olamadığı görüldüğünden şu muvaffakiyet-i ma'ruzanın San'a'da ve havalisince aşırı mertebede hüsn-i te'siri mucib olduğu gibi kabailce dahi ibreti müstevcib bulunduğu cihetiyle, bu emr-i celil-i Yemen'e teali, teferru'at-ı bâkiyenin dahi saye-i muzafferiyet ve saye-i Hazret-i Pâdişâhîde hüsn-i itmamı ve etraf kabailinin dahi cümlesinin isti'mamm takrib ve teshil etmiş olacağı ümidinde bulunulduğunun tebsirini ictisâr edilmiştir. Ol babda ve her halde emr u ferman Hazret-i men lehu'l Emrindir. 24 Safer 1289. San'a'dan.

Kumandan-ı Fırka-i Hicaz

ve Vâli-i Vilâyet-i

Yemen

Es-Seyid Ahmed Muhtar

(10)

45391
127

...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...

...
 ...
 ...

...
 ...

...
 ...

...

Vesika Nr. 4